

Zinātnes Vestnesis

Latvijas Zinātnieku savienības, Latvijas Zinātnes padomes un Latvijas Zinātņu akadēmijas laikraksts

2 (126)

1997. gada 27. janvāris

LATVIJAS ZA – STARP LĪDZĪGIEM

Saruna ar Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidentu
TĀLI MILLERU

— Prezidenta kungs! Šķiet, beidzot ir apklusušas runas par to, ka Latvijas zinātnē pašai par sevi nav nekādas vērtības — tā bijusi tikai lielās, impēriskās PSRS radīta un pildījusi tās pasūtījumus. Latvijas Zinātņu akadēmija nav tas pats kas Latvijas PSR Zinātņu akadēmija — ne pēc formas, ne pēc saturā. Un savs prestižs pasaules zinātniskajā sabiedrībā tai faktiski jāiegūst no jauna. Tādēļ iepriecinoši ir daudzie sadarbības līgumi ar vadošajām Eiropas un Amerikas zinātņu akadēmijām un līdzdalība starptautiskajās zinātniskajās organizācijās.

— Tā tas ir, tikai ar vienu piebildi — tie zinātnieki, kurus pazīst pasaulē, savu vārdu radījuši ar darbiem, kuri strādā ilgu laiku un tajā pašā laikā reizēm nepelnīti noniecinātāji Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā. Nevajadzētu jaukt zinātni ar ideoloģiju. Tas bija kļūdaini toreiz un ne mazāk kļūdaini tagad. Bet, runājot par mūsu akadēmijas pērnā gada starptautiskajām aktivitātēm, griebtu pastāstīt par trim ļoti svarīgiem notikumiem, kuru līdzdalībniekam man palaimējās būt. No 24. līdz 27. septembrim Vašingtonā norisinājās Starptautiskās Zinātnisko apvienību padomes (ICSU) Ģenerālā asambleja. Šī organizācija ir dibināta 1931. gadā ar mērķi veicināt starptautiskās zinātniskās aktivitātes, lai izmantotu zinātnes sasniegumus cilvēces labā. Padomē ir divu veidu biedri — vispirms nacionālās zinātniskās organizācijas, pamatā — zinātņu akadēmijas. Tādu biedru ir 93. Bez tam padomē ir pārstāvētas starptautiskas vienas nozares apvienības, tādas kā, piemēram, ķīmiku, matemātiķu. Papildus esošajiem 23 šāda veida biedriem šajā asamblejā tika uzņemti vēl trīs.

— Jūs teicāt — veicināt zinātnes sasniegumu izmantošanu cilvēces labā. Kā tas praktiski notiek?

— ICSU izstrādā un koordinē lielas, globālas programmas, piemēram, Starptautisku ģeosfēras un biosfēras programmu, Starptautisku bioloģijas programmu, Starptautisku klimata programmu, pētījumus Antarktidā, kosmosa pētījumus utt. Tāda ir arī Saldūdens programma, kas ir tik svarīga visai cilvēcei. Tiek rīkoti daudzi starptautiski simpoziji un konferences. Plaši rakstīts, piemēram, par Deli konferenci, kurā tika aplūkoti demogrāfiskie procesi pasaulē, arī par Kairas konferenci par pasaules iedzīvotājiem. Tajās piedalījās akadēmiķis P. Zvidriņš. Pēdējā tādā mēroga konferencē Stambulā par pilsētu problēmu piedalījās akadēmiķis I. Matīss. Plaša ir arī ICSU izdevējdarbība — žurnāli, grāmatas. Šo programmu un pasākumu finansējuma avoti ir visdažādākie — no valdībām, fondiem u. c.

— Nu jau vairākus gadus arī Latvijas ZA ir ICSU locekle.

— Jā, Latvijas Zinātņu akadēmija tika uzņemta ICSU 1992. gadā kopā ar Lietuvas un Igaunijas ZA. Šajā, pēc skaita 25. Ģenerālajā asamblejā, mums, Baltijas valstīm, izdevās sekmīgi īstenot to, par ko mēs vienojāmies Baltijas un Ziemeļvalstu zinātņu akadēmiju vadības konferencē Jūrmalā septembra sākumā, proti, Ziemeļvalstis atbalstīja Igaunijas ZA prezidenta Jiri Engelbrehta kandidatūru padomes Ģenerālajā komitejā. Viņu rekomendēja Zviedrijas Karaliskā Zinātņu akadēmija, kas ir

ICSU locekle jau 22 gadus. Jāsaka, konkurence bija liela.

— Ko kaimiņu Zinātņu akadēmijas prezidenta ievēlēšana Ģenerālajā komitejā var dot Latvijai?

— Ģenerālā komiteja ir ICSU darba orgāns, tā tiek vismaz reizi gadā. Kolēģa iesaistīšanās tās darbā mums ļaus ātrāk iepazīties ar informāciju, ar tiem virzieniem, kurus ir paredzēts izstrādāt, un, protams, iekļauties šajos pētījumu virzienos. Vēl jāpiemin kāda pozitīva puse, kas piemīt šādām lielām starptautiskām sanāksmēm — personiskie kontakti, kas nodērs tālākās sadarbības veidošanā. Tikos ar Londonas Karaliskās biedrības vadību, iepazīnos ar Francijas Zinātņu akadēmijas prezidentu un vēl citiem. Ģenerālās asamblejas nozīme bija sarīkots Kosmosa pētniecības un aviācijas tehnikas muzejā, kur milzīgās zālēs varēja aplūkot lidmašīnas un kosmiskās raķetes.

— Maketus!

— Oriģinālus! Nākamais brauciens, par kuru es gribu pastāstīt, bija no 23. līdz 30. oktobrim uz Izraēlu. Mani uzaicināja Berševas universitāte, kas arī pilnībā sedza visus izdevumus. Berševas universitāte, kurā ir ļoti spēcīgi ķīmijas un materiālzinātnes institūti, atrodas Nāves jūras krastā, kur veidojas liels kombināts Nāves jūras ūdens izmantošanai, jo ūdeni ir ārkārtīgi augsta dažādu ķīmisko savienojumu koncentrācija. Kombināts ir viens no lielākajiem broma un bromīdu ražotājiem pasaulē. Interesanti atzīmēt, ka vienīgā vieta Eiropā, kur sastopami broma savienojumi, ir Latvijas pazemes ūdeņi. Berševā sāk veidot arī lielāko magnija ražošanas kombinātu pasaulē, un viņus interesē mūsu fiziķu darbi magnetiskajā hidrodinamikā. Arī darbi par ultradispersiem pulveriem, kurus veic Neorganiskās ķīmijas institūtā. Tika parakstīts protokols par sadarbību ar Nāves jūras kombinātu, kā līdzdalībnieku iesaistot Berševas universitāti.

— Tā nu iznāk, ka agrāk mūsu magnetohidrodinamiku darbu realizētāji jeb, kā toreiz teica, «ieviesēji ražošanā», bija lielās PSRS meialurģiskās rūpnīcas. Salīdzinot ar Sibīriju, Izraēla nav neko tālāk.

— Domāju, ka informācija par mūsu zinātnieku devumu arī vēl nāk no veciem kontaktiem — Izraēlā redzēju veselas laboratorijas, kurās sarunājās tikai krieviski... Es iepazīnos arī ar Jeruzalēmas universitāti, Haifas Tehnoloģisko institūtu un Telavivas universitāti. Šajā sakarā gribētu teikt, lūk, ko. Izraēla ir divas reizes mazāka par Latviju, iedzīvotāju ir divas reizes vairāk. Nav tādas vietas pasaulē, kas nepazītu Izraēlu. Un ne tikai militārās mākas dēļ. [Tiesa, bija visai amizanti noskafties, kā jaunais meitenes armijas drēbēs kafejnīcā saslien kaktā automātus un nododas itin sievišķīgai tēršanāsai.] Izraēla ir sakoncentrējusi milzīgu intelektuālo potenciālu, un nebūt ne uz reparantu rēķina vien. Galvenais ir valsts attieksme pret izglītību, zināšanām. Piemēram, Jeruzalēmas universitāte ar 12 000 studentiem no valsts saņem 200 miljonus dolāru gadā, un tā ir kopējā finansējuma mazākā daļa, kas vienlīdz ir 30 reizi lielāka kā Latvijas Universitātei. Un Jeruzalēmas uni-

versitāte nebūt nav lielāka. Studentu apmācība pamatā notiek institūtos, kas darbojas universitāšu ietvaros. Tur lekcijas lasa vadošie zinātnieki. Studenti tūdaļ tiek iesaistīti arī speciālo laboratoriju darbā un iepazīstas ar zinātnisko pētniecību. Profesora darba sadalījums ir šāds — 5—6 stundas NEDEĻĀ lekcijas, pārējais — zinātniskais darbs, Haifas Tehniskā mazliet savādāk — vienu dienu lasa lekcijas, divas dienas veic zinātnisko darbu, divas — konsultē uzņēmumus. Izraēlā valsts paludinātās prioritātes grupējas šādi — pirmajā vietā izglītība un zinātne, tai seko tautas saimniecība, veselības aizsardzība un valsts aizsardzība.

— Divi notikumi nu jau būtu atzīmēti. Kas bija trešais!

— UNESCO konference «Zinātne — mieram», kas notika no 4. līdz 8. decembrim Komo pilsētā Itālijā nefālu no Šveices robežas. Tas ir kūrorts un dažādu zinātnisku konferenču centrs. Tika apspriesta Dženovas deklarācija par zinātņu un sabiedrību, kas ir aktuāla arī mums, jo runā par sabiedrības informēšanu. Sabiedrībai ir jāzina, kas un kāpēc tiek darīts zinātnē, kāda ir tās loma un vieta. Daudz tika runāts par ētiku zinātnē. Katrai pamatzinātnēi ir savas vājas vietas. Kodolenerģija, kuru ir iespējams izmantot ļaunprātīgi, atkritumu kalni ķīmijā, neprognozējamās gēnu inženierijas sekas u. c. Sabiedrībai ir jābūt informētai un jāseko visiem šiem procesiem, tādēļ visiem zinātniskajiem pētījumiem jābūt «caurspīdīgiem».

— Pilnīgi traki to dzirdēt pēc visiem garajiem gadiem, kurus esam pavadījuši vispārējā slepenībā un «pirmo nodaļu» uzraudzībā.

— Jā. Tika runāts arī par to, ka neētiska būtu Krievijas lielo upju pagriešana uz dienvidiem — izrādās, ka šis projekts nebūt vēl nav miris. Seminārā par ētiku zinātnē runāja arī es, pastāstīdams par mūsu ētikas komisiju, kuru vada korespondētājocekle V. Kluša. Klausītāji bija pārsteigti, kad stāstīju par inteligences sanāksmi, kuru 5 stundas translēja valsts radio. To uzskatīja par citur pilnīgi neiespējamu. Toties mums ir citas sāpīgās puses — nav praktiski neviena populārzinātniska žurnāla, presi zinātnes popularizēšana ne visai interesē. UNESCO konferencei bija arī kāds tīri praktisks panākums — izdevās ieinteresēt UNESCO vadību Baltijas jūras pētīšanas finansēšanā. Līdz šim tās uzmanība bijusi pievērsta Vidusjūras problēmām. Tagad jāgatavo programmas pieteikums un jāiesniedz konkursā.

Vēl pašā Ziemassvētku priekšvakarā Stokholmā parakstījām jaunu sadarbības līgumu ar Zviedrijas Karalisko Zinātņu akadēmiju un Zviedrijas Karalisko Humanitāro, vēstures un senatnes akadēmiju. Pa pirmssvētku Stokholmu mūs brīnišķīgi izvadāja mūsu akadēmijas goda loceklis Leonīds Siliņš, pārādot gan kapsētu, kur apglabāti latviešu leģionāri, gan banku pašā pilsētas centrā, kas pirms dažām dienām tikusi aplaupīta vienos dienā...

— Kā saka, katram savas rūpes. Paldies, Millera kungs, par interesanto stāstījumu.

Ar T. MILLERU tikās
Z. KIPERE

DŽENOVAS DEKLARĀCIJA PAR ZINĀTNI UN SABIEDRĪBU

Atzīstot, ka cilvēces nākotne ir radikāli atkarīga no turpmākā zinātnes un tās lietojumu dzīvīguma, pasaules galveno zinātņu akadēmiju un starptautiskās zinātniskās sabiedrības pārstāvji uz jaunā gadu tūkstoša slišķīna sapulcējušies Dženovas pilsētā, lai veicinātu globālo zinātnes un tās svarīguma apzināšanos cilvēces labklājības interesēs.

Pēdējie trīs gadsimti ir piedzīvojuši modernās zinātnes rašanās un straujo attīstību. Tagad zinātne iespējams gandrīz visās zinību un to lietojuma jomās, no fizikas līdz bioloģijai, no lauksaimniecības līdz ekoloģijai, no neirozinātnēm līdz psiholoģijai, no materiālu zinātnes līdz informācijas tehnoloģijai, no medicīnas līdz sociālajām zinātnēm utt.

Šajā gadsimtā vien cilvēka zināšanas un prāta uztveres spēju ietvari ir radikāli mainījušies. Nolemtība ir pakāpeniski atkāpusies daudz plašāka redzesloka priekšā, tāda redzesloka, kurš cilvēcei piedāvā arvien lielāku tās brīvības un atbildības apzināšanos.

Bez tam progresīvā tehnoloģijas pamatu pārveide no empīriskajiem uz zinātniskajiem piešķirusi zinātnē izšķirošu lomu visās darbības jomās, sākot no sociāli ekonomiskās un rūpnieciskās un beidzot ar filozofiju, ētiku, kultūru un politiku.

Zinātne devusi milzu ieguldījumu sabiedrības attīstībā, pat tādos gadījumos, kad tā reizēm tikusi nepareizi izmantota. Tomēr ir svarīgi panākt, lai šī pozitīvā saikne starp zinātņu un sabiedrību turpinātos un kļūtu stiprāka. Kā šīs saiknes potenciālie draudi, kas var būt atšķirīgi dažādās sabiedrībās, ir iracionālisms, dažādi

zinātnes brīvības apspiešanas un zinātnes rezultātu ierobežošanas pasākumi un zinātnes lomas nenovērtēšana.

Universālais raksturs, brīvība un kritiskais domāšanas veids ir zinātniskā procesa pamatelementi, kas veido kopējo saikni starp visām kultūrām. Līdz ar to zinātne var dot nozīmīgu ieguldījumu konstruktīvā dialogā starp dažādām kultūrām un tādējādi darboties kā spēcīgs līdzeklis pret neiecietību un ideoloģiskām un rasu barjerām.

Bez tam zinātniskās domas progress un lietojums var būt efektīvs līdzeklis daudzu cilvēces problēmu atrisināšanā, ieskaitot tās, ko radījuši zinātnes nepareiza izmantošana.

Atzīstot zinātnes ievērojamās un savdabīgās iespējas veidot labāku cilvēces nākotni, kur dominē miera veicināšana, mēs atkārtoti apliecinām savu pievienošanās šādiem vispārīgiem principiem:

— cieņa pret sabiedrību kultūru dažādību un zinātnes kā īpaša un svarīga faktora sekmēšana, lai savienotu šīs dažādās kultūras un veicinātu mierīgu līdzsāpāvēšanu saskaņā ar miera, autonomijas un racionalisma principiem;

— savstarpēja sadarbība, īstenojot atzinumu, ka zinātnisko un tehnisko zināšanu producēšanai un izmantošanai ir izšķiroša loma cilvēces nākotnes labklājībai un ka zinātne ar tās universālo raksturu būs tā, kas kalpos kā laboratorija, kurā cilvēki varēs kopīgi strādāt, lai sasniegtu labāku nākotni saskaņā ar principiem, kas ietver atbildību, solidaritāti pret individuālu personu un nāciju tiesībām.

Tāpēc akadēmijas un citas zinātniskas institūcijas, kas pārstāvētas šajā sanāksmē, atkārtoti apliecina savu apņemību sekmēt:

— apziņu, ka zinātne kā cilvēces vēstures un radošā darba produkts ir visu kultūru neatņemama sastāvdaļa;

— arvien lielākus sasniegumus zinātnes izglītībā visos līmeņos un jauno paaudžu mudināšanā uz jaunu kultūras izpratni, kas ietver zinātniskos «tikumus» (ētos) un zinātnei raksturīgu brīvas izziņas garu;

— plašāku zinātnes un tehnoloģijas izplatību un labāku sabiedrības izpratni par tām;

— līdzsvarotu zinātnes un tehnoloģijas attīstību, atzīstot, ka gan fundamentālās, gan lietiskās zinātnes ir vitāli nepieciešamas, lai apmierinātu cilvēku vajadzības un risinātu tādas problēmas kā bads un slimības, vides degradācija, lauku un pilsētu panikums, un tālākā nākotnē — samazinātu atšķirības starp bagātajām un nabagajām nācijām.

Starptautiskā sadarbība ir raksturīga šī gadsimta iezīme. Būdami aculiecinieki radikālajai pārejai uz jaunajām sociāli ekonomiskajām struktūrām, pasaulei meklējot jaunus mērķus un pieejas, mēs stingri iesakām pievērst pastiprinātu uzmanību jaunattīstības valstu zinātniskām un tehnoloģiskām iespējām.

Mēs tiekamies ANO un UNESCO 50. gadadienas priekšvakarā, un to Stāstos dotas tiesības veicināt intelektuālo un zinātnisko sadarbību ANO valstu saimē. Mēs aicinām UNESCO uzņemties vadību, īstenojot šī dokumenta principus un ieteikumus.

PROGRAMMAS «LATVIJAS IEDZĪVOTĀJI UN TAUTAS VESELĪBA» IZPILDE UN TURPMĀKIE PĒTĪJUMI

1995. gadā tika apstiprināta valsts nozīmes pētniecības programma «Latvijas iedzīvotāji un tautas veselība». Programma sastāv no divām daļām — būvētā pašstāvīgām programmām:

1) **Latvijas iedzīvotāju paaudžu nomaīņa**, kurā savukārt ietilpst trīs atsevišķas tēmas:

● Latvijas iedzīvotāju paaudžu nomaīņa (galvenais izpildītājs ir Latvijas Universitātes Demogrāfijas centrs LZA Tst. loc. P. Zvidriņa vadībā),

● Pētījums par pārmaiņām iedzīvotāju dzīvesveidā un rūpēs par savu veselību (LZA Ekonomikas institūts — prof. P. Eglīte),

● Sirds un asinsvadu slimību izraisītie sociāli ekonomiskie zudumi Rīgas pilsētas iedzīvotājiem (Dr. med. V. Dzērve).

2) **Ļaundabīgie audzēji** — vadītāji LZA Tst. loc. E. Grēns un Dr. med. Dz. Emziņš.

Programmas izstrādē piedalās 45 zinātnieki (t. sk. 8 habilitētie doktori un 30 doktori) no sešām organizācijām — LU Biomedicīnas pētījumu un studiju centra, Latvijas Onkoloģijas centra, Latvijas Medicīnas akadēmijas, Nacionālā vides veselības centra, A. Kirhenšteina Mikrobioloģijas un virusoloģijas institūta, Organiskās sintēzes institūta. Bez oficiālajiem programmas izpildītājiem darbā epizodiski piedalījās arī citu struktūrvienību pārstāvji. Vairumam darba grupu izdevās sadarboties iesaistīt arī ārzemju partnerus.

1996. gada 1. novembrī notika Latvijas Zinātņu akadēmijas sēde, kurā tēmu vadītāji iepazīstināja ar iegūtajiem rezultātiem un turpmākajiem darba virzieniem.

Latvijas iedzīvotāju paaudžu nomaīņa

Pēdējās desmitgadēs Latvijā vērojama strauja laulības un ģimenes attiecību transformācija. Tā ir saistīta ar izmaiņām sociāli ekonomiskajos procesos un ar valsts atbalsta samazināšanu ģimenēm un bērniem. Ģimeņu skaitam ir tendence samazināties. Ja 1990. gadā Latvijā uz 1000 iedzīvotājiem tika noslēgtas 8,8 laulības, tad 1995. gadā — divas reizes mazāk (4,4 laulības). Laulību noslēgšanas vispārīgais koeficients 90. gadu sākumā Latvijā bija augstāki nekā Ziemeļvalstīs — Dānijā, Islandē, Norvēģijā, Somijā un Zviedrijā. Bet jau 1994. gadā noslēgto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijā salīdzinājumā ar Ziemeļvalstīm bija otrais zemākais aiz Zviedrijas. Pilsētu iedzīvotāju laulības intensitāte kopumā ir augstāka nekā tā ir lauku iedzīvotājiem, toties pilsētās laulības rādītāju samazināšanās ir izteiktāka. Tāda laulības attīstība negatīvi ietekmē dzimstību. Laulību šķiršanas intensitāte Latvijā palielinās laikposmā līdz 1992. gadam, kas saistīta ar veco PSRS pasu nomaīņu ar Latvijas Republikas pasēm, t. i. ar agrākajos gados izīrētu laulību oficiālu šķiršanu. Pēc 1992. gada laulību šķiršanas intensitāte ir samazinājusies. Laulību izīrēšanas un atīrēšanas rezultātā veidojas nepilnās ģimenes, kurās bērnus audzina viens no vecākiem. 1995. gadā 42,6% no šķirtajām laulībām laulātajiem bija viens kopīgs bērns, 32,4% kopīgu bērnu nebija, bet 25,0% bija divi un vairāk kopīgi bērni.

Centrālo vietu starp iedzīvotāju attīstības problēmām Latvijā ieņem dzimstība. Tieši no dzimstības līmeņa galvenokārt atkarīgs iedzīvotāju dabiskais pieaugums un pusaudžu nomaīņas intensitāte. Ja apskata Latvijas iedzīvotāju dzimstības līmeni ilgstošā dinamiskā, tad redzam, ka tas ir ļoti svārstīgs un to būtiski ietekmē sociāli ekonomiskā situācija valstī, demogrāfiskās politikas pasākumi un citi faktori. 1973.—

1981. gadā mirušo skaits latviešiem pārsniedza dzimušo skaitu. Pirmo reizi reāli iezīmējās tendence uz latviešu izmirstību. Jau 60. gadu beigās demogrāfi norādīja uz neatliekamu nepieciešamību stimulēt dzimstību un īstenot aktīvu demogrāfisko politiku, taču tikai 70. gadu beigās izstrādāja pasākumu kompleksa projektu dzimstības stimulēšanai. Dzimstības politikas pasākumu īstenošanas rezultātā dzimstības līmenis pieauga no 13,8 bērniem uz 1000 iedzīvotājiem 70. gadu beigās līdz 16,1 bērnam 1986. gadā. 1986.—1987. gadā summārais dzimstības koeficients (2,15 bērni) pat nedaudz pārsniedza vienkāršai paaudžu nomaīnai nepieciešamo jaundzimušo bērnu skaitu. Pozitīvas kļuva iedzīvotāju dabiskais pieaugums latviešiem. Pozitīvas pārmaiņas notika arī dažos citos demogrāfiskos procesos, norādot uz reālu iespēju apzināti ietekmēt to intensitāti. Tādējādi Latvija ir unikāls piemērs tam, ka mērķtiecīga programmatiska pieeja demogrāfisko procesu regulēšanā var dot neapšaubāmu efektu.

Turpēn 90. gados dzimušo bērnu skaits strauji samazinās un mirušo iedzīvotāju skaits palielinās. 1991. gadā mirušo skaits Latvijā bija lielāks par dzimušo skaitu un iedzīvotāju dabiskais pieaugums kļuva negatīvs. 1994. un 1995. gadā mirušo skaits jau gandrīz divkārt pārsniedza jaundzimušo skaitu. Ņemot vērā to, ka latviešiem dzimstība ir nedaudz augstāka nekā citautiešiem, bet mirstība zemāka, atzārošanās neto koeficients latviešiem ir augstāks par valstī vidējo. Tomēr tas ir par trešo daļu zemāks par nepieciešamo līmeni vienkāršai paaudžu nomaīnai. Pēc Demogrāfijas nodaļas zinātnieku aprēķiniem Latvijas visu iedzīvotāju un arī latviešu skaits sistemātiski saruks. Tikai aktīva demogrāfiskā politika, valsts un valdības vadītāju nostāja šajos jautājumos var ietekmēt demogrāfisko procesu norisi valstī.

Dažādu iedzīvotāju grupu veselība un vitālā uzvedība

Pasaulē vēl nav izstrādāti tieši veselības skaitliskie rādītāji, kas būtu piemēroti pārmaiņu pakāpes noteikšanai un veselības faktoru izpētei. Iedzīvotāju veselības integrālu medicīnisko vērtējumu statistika fiksē pa atsevišķām vecumgrupām tikai bērniem. Tāpēc pētniecības nolūkos statistikas dati tiek papildināti ar iedzīvotāju veselības pašvērtējumu, kas iegūstams izlasesveida

aptaujās un dod iespēju saistīt veselības stāvokli ar indivīda sociāliem raksturojumiem un dažādiem dzīvesveida elementiem. Latvijā šāds veselības pašvērtējums iekļauts vairākos EI (Ekonomikas institūta) sociāli demogrāfiskos pētījumos, sākot ar 1987. gadu, kā arī Valsts Statistikas komitejas koptģi ar Norvēģijas Lietišķo sociālo pētījumu institūtu 1994. gadā veiktajā aptaujā par iedzīvotāju dzīves apstākļiem.

Starpvalstu salīdzinājumiem kā veselības raksturlielumu visplašāk lieto vidējo paredzamo mūža ilgumu jaundzimušiem. XX gs. 90. gadu vidū Latvijā šis rādītājs, salīdzinot ar attīstītām Eiropas valstīm, ir apkauņoņoņi zems, turklāt pretējai pasaules tendencēm jau 6 gadus pēc kārtas samazinājās un tikai 1995. gadā ir saglabāties iepriekšējā gada līmenī. Sevišķi zems šis rādītājs ir vīriešiem 1994. un 1995. g. — 60,7 gadi, kas ir par 15 gadiem mazāks nekā Zviedrijā, kur tas ir viens no lielākajiem; 75,5 gadi. Turklāt Latvijā, līdzīgi citām postsociālisma valstīm, pārspīlēti liela ir arī vīriešu un sieviešu mūža ilguma starpība — 12 gadi. Vairumā valstu šī starpība svārstās ap 5—6 gadiem.

Neparasti lielā abu dzimumu paredzamā mūža ilguma starpība liecina, ka vīriešu pāragrajā mirstībā nav vajadzīgi tik daudz vides apstākļi un iedzīvotāji, kas taču ir puslīdz vienādi abiem dzimumiem, cik mūsu vīriešu specifiskā uzvedība. Ja salīdzinām dinamiskā pēdējiem 10 gadiem tādu statistiski raksturojamu parādību izplatību kā saslimstību ar citu acīm nenoslēpjamām alkohola psihozēm, mirušo skaitu no saindēšanās ar alkoholu un pašnāvību biežumu vīriešiem un sievietēm, tad kļūst skaidrs viens no būtiskākajiem, ja ne galvenajiem vīriešu tsākā mūža iemesls. Nosaukto saslimšanu un pašnāvību biežumam augot, mūža ilgums sarūk. Protams, dzeršanas izplatībai var meklēt dziļākus cēloņus valsts pārdzīvojamā krīzē un 50 gadu totalitārās iekārtas ietekmē, tomēr atklāts paliek jautājums, kāpēc dzīves sarežģījumi izraisa tik neadekvātu risinājumu ar atbilstošu ietekmi uz citu saslimšanu iegūšanas varbūtību un gaitu, un kāpēc tieši vīriešiem.

Izmantojot narkoloģiskā dienesta sākotnējās pacientu uzskaites datus, mēs aprēķinām hroniskā alkohola varbūtību dažādos vecumos. Latviešiem maksimālais izrādījās 30—39 gadu vecumā, citautiešiem — nākamajā mūža desmitgadē. Sievietēm nodzēšanās biežums vairākkārt mazāks. Savukārt nedabiskā mirstība, ieskaitot transporta negadījumus, pašnāvības, slepkavības utt., kas darbaspējas vecuma vīriešiem ir biežāks nāves cēlonis, t. i., 2/5 nāves gadījumu šai mūža posmā, savu maksimumu sasniedz 40—59 gadu vecumā. Tai pat vecumā mēdz būt vairums pašnāvību.

Minētā un citu faktoru ietekmē veselības pašvērtējums krasi pazeminās, augot nodzīvoto mūža gadu skaitam. Dažādu vecumu rādītāņu vērtējums šai ziņā praktiski neaizskāras no mazpilsētnieku dotā citu pētījumu gaitā. Toties Valsts Statistikas komitejas 1994. gadā veiktajā aptaujā abu dzimumu rādītāņu veselības pašvērtējums atbilstošās vecumgrupās ir pasliktinājies. Un to nevar izskaidrot tikai ar dzeršanas izplatību.

Neraugoties uz alkohola lietošanas biežumu, savas veselības pašvērtējums vīriešiem (vismaz Rīgā) visās vecumgrupās izrādījās augstāks nekā sievietēm. Viens no iemesliem varētu būt jau minētā lielāko dzērāju priekšlaicīga mirstība. Otrs var būt sieviešu tiešām sliktākā veselība, kas gan neizraisa priekšlaicīgu nāvi. Ekonomikas institūta 1995.—1996. gadā veiktajā aptaujā par dažādu sociālo grupu pārstāvju darbotiesgribu ieguvām datus par katru aptaujātā ilgstošu veselības traucējumu skaitu, ieskaitot bojātus zobus. Izrādījās, ka sievietēm ilgstošu traucējumu caurmērā ir vairāk nekā līdzīga vecuma vīriešiem, turklāt pat jauniešiem līdz 20 gadiem tikai nedaudz vairāk nekā 1/3 daļai nav nevienas kaites. Valsts Statistikas komitejas veiktajā aptaujā 1994. gadā iegūtajos datos par visas Latvijas iedzīvotājiem gan konstatēts mazāks cilvēku īpašvars ar hroniskām slimībām, jo statistikas aptaujā minētas kaites, kas sagādā grūtības pārvietoties, strādāt vai veikt mājas darbus. Tomēr arī šai aptaujā sievietes savu veselību vērtējušas zemāk nekā vīrieši un biežāk minējušas hronisku slimību esamību nekā vīrieši: attiecīgi 37 un 32%. Dabiski, to skaits mazāks jaunībā (15%) un lielāks mūža nogalē (62 un 55%).

Sieviešu samērā sliktāko veselības stāvokli vismaz daļēji var izskaidrot ar lielāku viņu kopējo darba slodzi: apmaksātā ārpusmājas un neapmaksātā mājas darbā. Pēc Ekonomikas institūta veiktās iedzīvotāju laika izlietojuma izpētes datiem, sievietes caurmērā apmaksātā darbā pavadīja par 1/4 mazāk stundu nekā vīrieši, jo viņu skaits bija arī tāš, kas izmantoja bērnu kopšanas atvaļinājumu vai strādāja nepilnu darba dienu. Toties neapmaksātajos mājas darbos — vairāk nekā divas reizes vairāk laika nekā vīrieši ar līdzīgu ģimenes sastāvu. Rezultātā ģimenēs ar bērniem viņām atliek par 6—9 stundām mazāk brīvā — atpūtai izmantojamā laika nekā vīriem. Zināmā mērā ierobežots arī šī laika izlietojums, jo tas izmantojams gandrīz vai tikai mājās un vēl vakarā. Fiziski aktīvai atpūtai no tā vidēji tiek veltītas tikai 2—4 stundas nedēļā, kas dabiski ir daudz par maz ilgo darba stundu un 4 sienās pavadītā laika kompensācijai. Protams, šādā stāvoklī nevar vainot bērnu rašanos ģimenē, bet gan lielākās daļas ģimenes rūpju uzvelšanu sievietes pleciem un augošo nabadzību, kuras dēļ vairums aprūpes darbu jāveic mājas apstākļos pašu rokām.

Laikposmā pēc valsts neatkarības atjaunošanas veselības uzturēšanas un aktīvas atpūtas iespējas ir krasi mainījušās. Izmantojot Valsts Statistikas komitejas 1995. gada nogalē veiktās aptaujas datus par darbaspēku Latvijā, jau var apgalvot, ka vidējās darba stundas peļņas darbā mūsu iedzīvotājiem, salīdzinot ar pirmsatmodas pēdējiem gadiem, palielinājās — vidēji nedēļā par 1 stundu: vīriešiem pilsētās līdz 44,5 stundām un sievietēm 40 stundām (1987. g. attiecīgi 43,5 un

39 stundas). Cita lieta, ka šī slodze ir vairāk diferencēta atsevišķiem cilvēkiem un lielākajai daļai pieaugusi garīgā spriedze, kas prasa atbilstošu kompensāciju brīvā laikā. Par to, vai un kā tas īstenojas, varēsim ziņot tikai pēc datu apstrādes pabeigšanas.

Citas aptaujas iegūtie dati liecina, ka darba slodzē uzkrātais nogurums diemžēl netiek līdzsvarots ar pastiprinātām rūpēm par savu veselību. Pēc pašu atzinuma 1/3 daļa rādītāņu un vēl mazāka daļa (pusē) laucinieku neko nedara tieši veselības kopšanas labā: visbiežāk tāpēc, ka vēl neizūti veselības traucējumus, mazliet retāk tāpēc, ka netic panākumiem.

Līdz šim veiktajā pētījuma posmā apkopotā informācija ļauj secināt, ka Latvijā ir ievērojama iedzīvotāju veselības uzlabošanas un mūža ilguma palielināšanās rezerves, un tās varētu tikt izmantotas, galvenokārt padarot veselīgāku iedzīvotāju vairākuma dzīvesveidu. Protams, tas nav panākams tikai ar aicinājumiem un brīdinājumiem par alkohola kaitīgumu u. tml. Ir jācieš novērot, ka cilvēki patiešām nezina, kā kopt savu veselību un kā var patikami pavadīt brīvo laiku, nekaitējot veselībai. Tāpēc pirmās uzdevums būtu valsts mērogā ieviest skolās obligātu veselības mācības priekšmetu. IZM ar to kavējas it kā tādēļ, ka pareizāk būtu integrēt atbilstošās zinības visos citos jau pasniegtajos priekšmetos. Tomēr dzīvē vienlaikus ar skolu reformas īstenošanu, izvēles priekšmetiem un mainīto skolotāju sastāvu tas šķiet grūtāk izdarāms, nekā katrā skolā viena skolotāja papildus kvalifikācijas iegūšana.

Otrkārt, būtu jāprasa no valsts zināmi nodokļu atvieglojumu sporta un kultūras iestādēm, lai skolā iegūtās zinības par veselīgu dzīvesveidu varētu īstenošies bez finansiāliem upuriem, resp., vismaz neiznāktu dārgāk par pudeli. Treškārt, protams, būtu jāpanāk akcijas nodokļa diferencēšana vieglajiem un stiprākiem dzērieniem, kā arī alkohola diennakts tirdzniecības ierobežojumi vai vismaz tik liels sadārdzinājums, lai tos neirtu burtiski uz katra stūra.

Loģiski būtu arī nodrošināt visas profilaktiskās potēšanas bez maksas, nepieciešamības gadījumā noteicot maksu par ārstēšanos no atbilstošām vainām pacientiem, kas nav izmantojuši potēšanās iespējas.

Savukārt veselīga dzīvesveida propagandētājiem būtu jāizceļ pozitīvie piemēri un iespēju dažādība, no kuras varētu sev piemērotu zvēlēties arī cilvēki ar ierobežotiem līdzekļiem vai specifiskiem ģimenes apstākļiem, to starpā vairāk smieties par citu muļķību un augstprātību nekā tģnoties par to. Un, protams, jāiemācās rakstīt par šo tēmu saistoši.

Sirds un asinsvadu slimību epidemioloģiskie un sociālekonomiskie aspekti

Rīgas pilsētas populācijā tiek veikts vienmomenta epidemioloģisks pētījums, lai noteiktu sirds un asinsvadu slimību izplatību (sirds išēmiskās slimības, arteriālās hipertēnijas, apakšējo ekstremitāšu asinsvadu aterosklerozes) un šo slimību riska faktorus vīriešiem un sievietēm 20—69 gadu diapazonā. Pētījumiem atlasīta statistikas kopa no Rīgas pilsētas pieaugušajiem iedzīvotājiem.

Aptauja tiek veikta pēc vienofas programmas, kas ietver: divkārtīgu arteriālā asinsspiediena mērīšanu, miera stāvoklā EKG pierakstu, bioķīmiskās analīzes, uzzīņu par attieksmi pret smēķēšanu, alkohola lietošanas uzzīņu, ziņas par pacienta uzturu, ģenētisko faktoru uzzīņu, psihiskās adaptācijas uzzīņu u. c.

Izstrādāts jautājumu komplekss, pēc kura var novērtēt personības psihisko adaptāciju, izdalot pakāpes: I — apmierinoša psihosociālā adaptācija; II — psihosociālās adaptācijas mehānisms spriedze; III — neapmierinoša psihosociālā adaptācija; IV — neapmierinoša psihosociālā adaptācija ar augstu psihosomātisko patoloģiju risku.

Līdz 1996. gada 1. septembrim izmeklēti 1424 Rīgas pieaugušie iedzīvotāji vecumā no 20 līdz 69 gadiem, no tiem 552 vīrieši un 872 sievietes.

Interesanti atzīmēt, ka sievietēm ir augstāks izglītības līmenis (89,3% ar vidējo un augstāko izglītību) nekā vīriešiem (80,1%). Bet arī bezdarbnieku skaits sievietēm (12,5%) ir lielāks nekā vīriešiem (10,5%). Sieviešu vidū ir vairāk šķirteņu (15,7%) un atīrteņu (10,1%), bet vīrieši biežāk ir precējušies (78,4%) vai neprecējušies (10,7%). Praktiski vienādi bieži gan sievietēm (15,8%), gan vīriešiem (16,9%) nav bērnu. Daudz bērnu ģimenes (3 un vairāk bērnu) izmeklētajā populācijā bija vairāk vīriešiem (15,7%) nevis sievietēm (11,6%).

Pētījumā tika novērtēts izmeklētas populācijas materiālais stāvoklis, par vērtēšanas kritēriju ņemot krīzes iztikas minimumu. Pusei no izmeklēto ienākumi uz vienu ģimenes locekli ir mazāki par krīzes iztikas minimumu. Ienākumi lielāki par krīzes iztikas minimumu ir 33,8% izmeklēto vīriešu un 23,8% sieviešu. Gandrīz 70% sieviešu savu materiālo stāvokli novērtē kā neapmierinošu. Materiālo stāvokli kā labu novērtē tikai 5,6% vīriešu un 4,5% sieviešu.

Ar personisko dzīvi apmierināti ir 71,6% vīriešu un 53,6% sieviešu.

Vērtējot savu veselību, 29,1% vīriešu un 16,7% sieviešu to uzskata par labu.

Izmeklēšanas brīdī smēķētāju bija 71,9% vīriešu un 27,6% sieviešu. No viņiem atmet smēķēšanu vēlēšās 63,3% vīriešu un 53,9% sieviešu. Pasīvie smēķētāji bija 45% no visas izmeklētas populācijas.

Alkoholu nelieto 10,2% izmeklēto. No viņiem 85,9% sieviešu un 36,2% vīriešu alkoholu nav lietojuši nekad savā dzīvē.

Nelabvēlīga iedzīvotāja attiecībā uz sirds un asinsvadu slimībām bija 59,4% aptaujāto. 39% bija labvēlīgi iedzīvotāja faktori. Bet 1,6% aptaujāto nevarēja sniegt ziņas par savu tuvāko radnieku veselību.

Turpinājums sekos.

LATVIJAS ZINĀTNES PADOMĒ

Lēmums Nr. 2-1

Rīga, 1997. g. 14. janvārī

Latvijas Zinātnes padome nolēmj ievēlēt LVP Valdi sekojošā sastāvā:

1. Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētājs (ex officio)
2. Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētāja vietnieks (ex officio)
3. Jānis BĀRZDIŅŠ
4. Edīte BIRĢELE
5. Elmārs GRĒNS
6. Andrejs SILIŅŠ
7. Jānis STRADIŅŠ

A. TABUNS,

Latvijas Zinātnes padomes
priekšsēdētājs, Dr. soc.

Lēmums Nr. 2-2

Rīga, 1997. g. 14. janvārī

Latvijas Zinātnes padome nolēmj apstiprināt LVP komisijas un darba grupas un ievēlēt sekojošus komisiju un darba grupu priekšsēdētājus:

Nr. p. k.	Nosaukums	Priekšsēdētājs
1.	Zinātnisko pētījumu izvērtēšanas komisija	LVP priekšsēdētājs (komisijas priekšsēdētājs ex officio)
2.	Zinātnes budžeta komisija	LVP priekšsēdētāja vietn. (kom. priekšsēd. ex officio)
3.	Centralizētā, mērķa un rezerves finansējuma komisija	Andrejs SILIŅŠ
4.	Zinātnes starptautiskās sadarbības komisija	Ivars KNĒTS
5.	Komisija sakariem ar sabiedrību	Ivars KALVIŅŠ
6.	Zinātnes likumdošanas komisija	Andrejs SILIŅŠ
7.	Habilitācijas un promocijas komisija	Henriks ZENKEVIČS
8.	Zinātnes koncepcijas sagatavošanas darba grupa	LVP priekšsēdētājs (darba gr. priekšsēd. ex officio)

A. TABUNS,

Latvijas Zinātnes padomes
priekšsēdētājs Dr. soc.

PRECIZĒJUMS

Ievēlēto nozaru ekspertu komisiju sarakstā, kas publicēts «Zinātnes Vēstnesī» 1997. g. Nr. 1, pareizais teksts ir šāds:

5. NOZARE — TEHNOLOĢIJAS ZINĀTNISKIE PAMATI

Materiālu tehnoloģija

1. Jānis KALNAČS. 1943. Dr. fiz. FEI, vadošais pētnieks
2. Mārtiņš KALNIŅŠ. 1939. Dr. h. inž. RTU, profesors
3. Ēriks PALČEVSKIS. 1951. Dr. inž. NĶI, vadošais pētnieks
4. Uldis SEDMALIS. 1933. Dr. h. inž. RTU, profesors

Ķīmijas tehnoloģija

1. Vilnis BULMANIS. 1946. Dr. h. inž. RTU, vadošais pētnieks
2. Iljo DREIJERS. 1939. Dr. inž. RTU, docents, kafedras vadītājs
3. Jānis GRABIS. 1943. Dr. inž. NĶI, vadošais pētnieks
4. Valdis KAĻĶIS. 1937. Dr. ķīm. LU, kafedras vadītājs

Farmācijas tehnoloģija

1. Fricis AVOTIŅŠ. 1927. Dr. h. ķīm. RTU, profesors
2. Romans KĀRKLIŅŠ. 1928. Dr. h. biol. BPER, direktors
3. Emīlija GUDRINIECE. 1920. Dr. h. ķīm. emerit. zin., profesore

NACIONĀLĀS TERMINOLOĢIJAS VĒSTURE, TAGADNE UN NĀKOTNE

Pagājušajā rudenī notika Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas 50-gadei veltītā konference «Nacionālā terminoloģija: vēsture, tagadne un perspektīvas» un Lietuvas, Igaunijas un Latvijas terminologu apaļais galds «Nacionālās terminoloģijas normalizācija un starptautiskā sadarbība». Sanāksmes mērķis bija atskatīties uz LZA Terminoloģijas komisijas un atsevišķu tās locekļu ieguldījumu latviešu terminoloģijas attīstībā, apzināt patlaban neatliekami risināmos jautājumus atsevišķās nozarēs un latviešu terminoloģijā kopumā, dot ieskatu nozaru terminoloģijas problēmu tagadnē un vēsturiskās attīstības gaiņā, iepazīties ar terminologu pieredzi kaimiņvalstīs.

Konferences ievaddaļa bija veltīta atskatam uz LZA Terminoloģijas komisijas darbu 50 gados un latviešu terminoloģijas jubileju devumam. LZA Terminoloģijas komisijas līdzpriekšsēdētāja un latviešu valodas institūta Terminoloģijas nodaļas vadītāja V. Skujiņa referātā «Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas 50 gadu darbs un problēmas 20. gadsimta pēdējā desmitgadē» atskatījās Terminoloģijas komisijas vēsturē, norādot katras desmitgades īpatnības un uzsverot, ka latviešu valodas nozaru terminoloģija tiek izstrādāta saskaņā ar noteiktiem principiem, kur vienlīdz nozīmīga vieta ierādīta gan terminoloģijas kā starpnozaru specifikai ar pamatprasību, lai terminu sistēma tiktu veidota atbilstoši nozares jēdzienu sistēmai, gan atbilstībai valodas likumiem un normām.

Atsevišķos referātos tika aplūkots pagājušā gada jubilāru, deviņdesmitgadnieku — ilggadējā Terminoloģijas komisijas priekšsēdētāja Rūdolfa Grabja, diemžēl nu jau netaika, (K. Pokroņiece «Rūdolfa Grabja devums latviešu terminoloģijas attīstībā») un Pārtikas rūpniecības terminoloģijas apakškomisijas kādreizējā vadītāja Jāņa Āboliņa (V. Skujiņa «Profesors Jānis Āboliņš — latviešu terminoloģijai») devums latviešu terminoloģijai.

Liela uzmanība konferencē tika veltīta nacionālās terminoloģijas aktuālākajām problēmām. Medicīnas terminoloģijas apakškomisijas priekšsēdētājs I. Lazovskis pievērsās nacionālās terminoloģijas un politikas jautājumiem. Viņš norādīja, ka nacionālo terminoloģijas komisiju pamatuzdevums ir nošķirt izplatītus, starpnozaru jomās lietojamus internacionālus un šaurākas nozīmes jaunvārdus, kuriem var atrast labskanīgus ekvivalentus latviešu valodā. Taču terminu ieviešanas praksē saskatāmi vairāki politiski šķēršļi — ieteikto terminu ieviešanai nepieciešams valsts atbalsts; terminoloģijas apakškomisijai izstrādātos un LZA Terminoloģijas komisijas pieņemtos terminus lielākoties ignorē un ievieš citus vārdus. LZA Terminoloģijas komisijas ieteikto terminu lietošana būtu obligāta vismaz radio, TV, teātros, vismaz vienā lielajā dienas laikrakstā, mācību grāmatās.

Daugavpils PU docente Z. Ikere referātā «Terminoloģija: internacionāla vai nacionāla» pauda atziņas par internacionālā un nacionālā atbilstmēm latviešu valodas zinātniskajā terminoloģijā, analizējot abu priekšrocības un trūkumus.

Enerģētikas terminoloģijas apakškomisijas priekšsēdētājs inženierzinātņu doktors K. Timmermanis runāja par enerģētikas likumdošanas aktos lietojamo speciālo terminu atļases un skaidrojuma problēmām, analizējot grūtības, kas rodas, enerģētikas likumdošanas aktos ieviešot latvisku terminoloģiju, jo PSRS laikā visi normatīvie materiāli izstrādāti un lietoti tikai krievu valodā

un latviešu valodas enerģētikas terminoloģijā plaši ieviesās profesionālais žargons ar lielu rusismu īpatnību. Kad pēc Latvijas Republikas Neatkarības deklarācijas pasludināšanas normatīvie akti bija jāsak veido latviski, izrādījās, ka trūkst viennozīmīgu speciālo terminu sistēmas. Tāpēc turpmāk, izstrādājot likumdošanas vai normatīvos materiālus enerģētikā, darba grupās jāiekļauj kompetenti terminoloģijas speciālisti un termini jānosaka ar Enerģētikas terminoloģijas apakškomisiju un LZA Terminoloģijas komisiju. Tuvākais nākotnes uzdevums — izstrādāt tādu latviešu enerģētikas terminu skaidrojošo vārdnīcu, kurā ietvertie termini un to skaidrojums būtu koordinēti gan ar Krievijas, gan Starptautiskās Elektrotehniskās komisijas terminoloģijas standartu prasībām. Iespējami ātri jāizstrādā un jāievieš latviešu enerģētikas terminu standarts, kura prasību ievērošana jāpadara obligāta visos likumdošanas un normatīvajos materiālos.

Datorzinātņu doktoru J. Borzova un R. Čeveres referāts «Datora izmantošanas prakse LZA Terminoloģijas komisijas informātikas apakškomisijas darbā» iezīmēja tuvākās nākotnes perspektīvas terminoloģijas un terminu vārdnīcu veidošanas darbā, kā arī terminu kopbāzu veidošanā. Tika piedāvāts vienots terminu datu bāzes modelis, kas jau realizēts Datorzinātņu terminoloģijas apakškomisijas darbā.

Terminu datorizācijas jautājums tika skart arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas Pētniecības nodaļas vadītāja un LZA TK Bibliotēkārās un bibliogrāfiskās terminoloģijas apakškomisijas priekšsēdētāja A. Mauliņa referātā «Bibliotēku zinātnes terminoloģija: starptautiskā sadarbība». Tika uzsverts, ka starptautiskās sadarbības veicināšana cieši saistīta ar terminoloģiskās darbības datorizāciju (lokālo terminu bāzu veidošana un to iekļaušana valsts un starptautiskajās datu bankās, pieeja terminoloģiskajai informācijai ar INTERNET palīdzību) un starptautisku konferenču un projektu organizēšanu.

Terminu vārdnīcu veidošanas problēmas tika risinātas LU Ģeogrāfijas un zemes zinātnes fakultātes INTERNET klases vadītāja I. Grīnes referātā «Cetrvalodīgā ģeomorfoloģijas terminu vārdnīca».

Tā kā konference bija veltīta LZA Terminoloģijas komisijas 50 gadu jubilejai, visvairāk referātu tika veltīti dažādu nozaru terminoloģijas vēstures un attīstības problēmām (J. Baldunciks «Latviešu jūrniecības terminoloģijas paplašināšanas problēmas», M. Baltiņš «Latviešu medicīnas terminoloģijas veidotāji (1873—1944)», A. Blinkena (1922. gada «Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca» mūsdienai skatījumā), V. Kalme «Vingrošanas terminu attīstība latviešu valodā», J. G. Pommers «Terminoloģijas attīstība spēkratu jomā latviešu valodā», J. Strauhmanis «Nacionālās terminoloģijas veidošanās kartogrāfijā», U. Švinks «Sporta terminoloģija Latvijā»).

Konferencē tika skarti arī terminu veidošanas jautājumi mūsdienās (R. Kvašīte «Lietiško tekstu termini», I. Pūtele «Galvenie profesiju nosaukumu modeļi latviešu valodā»).

Lai dalītos pieredzē par terminu un terminu vārdnīcu veidošanu kaimiņvalstīs, internacionālā un nacionālā izmantošanu terminoloģijā, terminu standartiem un to saskaņošanu ar starptautiskiem standartiem, konferences otrajā dienā tika organizēts Lietuvas, Igaunijas un Latvijas terminologu apaļais galds.

Igaunijas terminoloģe T. Erelta pastāstīja par pēdējos piecos gados kopā Igaunijas neatkarības atjaunošanas izdotajām terminu vārdnīcām (kopskaitā 65) un to skaita palielināšanos sekmējošajiem faktoriem (pārmaiņas tādā nozarē kā fautsaimniecība, banku lietas jēdzienu sistēmā un daudzu specialitāšu aktualizēšanās, piem., biržu lietas, darījumdarbība, angļu valodas nozīmes aktivizēšanās; publicētas jau padomju laikā sagatavotas vārdnīcas, kuru izdošana tika uzskatīta par nerentablu; uzņēmīgi darboņi izdod zemas kvalitātes vārdnīcas, ko agrāk izdot nevarēja). Igauniju terminologu uzdevums ir rūpēties, lai tiktu ievērota terminoloģijas teorija un metodika.

T. Lēmēts sniedza pārskatu par terminoloģiskajām konsultācijām Igauniju valodas institūtā un problemātiskajiem gadījumiem. Atklājās, ka pamatnostādnes un pamatjautājumi latviešu un igauņu konsultāciju dienestā ir līdzīgi, piem., lielo un mazo sākmurburu lietojums, svešvārdu rakstība, piem., **magistrants** un **magistrants**, **doktorants** un **doktorands** (priekšroka dota formām ar -t-), svešvārdu atveide pēc rakstības vai izrunas, pašcīmes vārda vai internacionālisma izvēle terminoloģijā, ekvivalentu atrašana angļu terminiem u. c.

M. Rādika pastāstīja par igauņu ekonomikas terminoloģijas attīstību 1990. gados.

Lietuvas terminoloģe A. Kaukiene un A. Auksojūte informēja par Lietuvas terminu standartu veidošanas darbu, to saskaņošanu ar attiecīgajiem starptautiskajiem standartiem (ISO) un dažādu valodu (lietuviešu, angļu, vācu, franču, krievu) terminu sastatīšanas problēmām.

V. Skujiņa runāja par LZA Terminoloģijas komisijas statusu un latviešu terminoloģijas standartizācijas problēmām. Tika uzsverts, ka valstī ir jābūf institūcijai, kas ir atbildīga par vienotas terminoloģijas izstrādi un apstiprināšanu. Līdz šim šāds statuss bijis LZA Terminoloģijas komisijai. Vienotas terminoloģijas ieviešana saistīta ar terminu un to definīciju standartu izstrādi. Lai valstī terminoloģija būtu vienota, pirmkārt, apstiprinātie termini obligāti lietojami praksē. Ja kāds no apstiprinātajiem terminiem jāmaina pret citu, precīzāku, tas izdarāms organizēti Terminoloģijas komisijā un ieteicams praksei jaunā terminu standartā ar attiecīgu norādi par labojumu. Otrkārt, ir nepieciešama vienota terminu datu bāze.

Terminologu apaļajā galdā notika arī domu apmaiņa. Vairākus jautājumus igauņu un lietuviešu kolēģiem uzdeva LZA viceprezidents akadēmiķis J. Ekmanis. Uz jautājumu, kā kaimiņvalstīs tiek kontrolēta standartu lietošana, vai ir sodu un protestu sistēma, igauņi atbildēja, ka sodu sistēmas neesot, valodniekiem esot padomdevēju statuss. Lietuvā šis jautājums vēl tiekot kārtots. Inspekcija gan strādājot, bet sods pagaidām ir tikai 10—20 litu.

Rietumeiropas standartus (ISO) cenšas ievērot gan Igaunijā, gan Lietuvā.

Standartu elektronizēšana ir sākusies gan Igaunijā, gan Lietuvā. Lietuvā elektronizētā datu banka ir Standartizācijas departaments.

Notika arī domu apmaiņa par terminoloģijas finansējuma nodrošināšanu.

Konferences beigās konferences dalībnieki pieņēma kopīgu lēmumu.

I. PŪTELE

KONKURSS

Latvijas Izglītības fonda mērķprogramma izglītībai, zinānei un kultūrai (IZK Programma) kopā ar a/s «SWH Informatīvās sistēmas», a/s «Dati», a/s «SWH Rīga», Rūpniecības konfederāciju, valsts a/s «Latvenergo», valsts firmu «Grindex», Lattelekom SIA, valsts a/s «Latvijas balzams», valsts a/s «Latvijas gāze»

IZSLUDINA STUDENTIEM UN MAĢISTRANTIEM STIPENDIJU KONKURSU

- * datorzinātnēs un informātikā
- * mašīnbūvē
- * enerģētikā un elektrotehnikā
- * pedagogijā [tikai maģistrantiem]
- * telekomunikāciju zinātnēs,
- * farmācijas ķīmijā un bioloģiski aktīvu vielu sintēzē,
- * pārtikas tehnoloģijā
- * lauksaimniecības ekonomikā un finansēs [tikai LLU],
- * gāzes tehnoloģijā.

Latvijas Izglītības fonda mērķprogrammas darbības mērķis ir Latvijas iedzīvotāju izglītības un zinātnes problēmu risināšana, nacionālās kultūras kopšana un veicināšana.

Šī mērķa sasniegšanai viens no IZK Programmas uzdevumiem ir atrast un veicināt Latvijas jauniešu radošās spējas un rūpēties par to produktīvu izmantošanu un attīstības nodrošināšanu. Līdz ar to IZK Programma paredz piešķirt un izmaksāt dienas nodalījumu studentiem un maģistrantiem veicināšanas stipendijas par izcilām Latvijā augstskolas labā. Stipendijas paredzētas, lai stimulētu teorētisko zinību un praktisko iemaņu padziļinātu apguvi. Stipendijas piešķir konkursa kārtībā uz vienu mācību semestri.

Vienas veicināšanas stipendijas apmērs, ko piešķir IZK Programma, nevar būt mazāks par Ls 20,— mēnesī studentiem un par Ls 25,— maģistrantiem.

Pieteikumi obligāti jāpievieno fakultātes (institūta), kurā mācās dotais pretendents, apstiprināts noraksts no atzīmju grāmatiņas par visiem mācību semestriem ar aprēķinātu vidējo atzīmi, kā arī studenta vai maģistranta raksturojums no dekanāta (institūta) vai profilējošās katedras un/vai raksturojums no zinātniskā darba vadītāja.

Pieteikumi veicināšanas stipendijām iesniedzami divos eksemplāros valsts valodā.

PIETEIKUMUS PIENĒM LĪDZ 12. FEBRUĀRIM SKANSTES IELĀ 13.

Pilnu nolikumu un sīkāku informāciju Jūs varat iegūt IZK mērķprogrammas birojā, Rīgā, Skanstes ielā 13, tālruni: 379179, 379042, 362500 katru dienu no 10.00 līdz 16.00. Jābrauc ar trolejbusu Nr. 3 līdz pieturai — Ierēdņu.

DISERTĀCIJU AIZSTĀVĒŠANA

1997. gada 5. februārī plkst. 15.00 LU Elektronikas un datorzinātņu institūta habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēdē (Rīgā, Dzērbenes ielā 14)

Dr. dat. **ALDIS BAUMS**

aizstāvēs zinātnisko darbu kopu par tēmu «Elastīgas vadības un kontroles reāllaika sistēmas un to analīze» habilitētā datorzinātņu doktora zinātniskā grāda iegūšanai.

Recenzenti: Dr. h. dat. V. Pelipeiko, Dr. h. inž. E. Pētersons, Dr. h. inž. J. Osis.

Ar habilitācijas darbu var iepazīties LU Elektronikas un datorzinātņu institūta bibliotēkā.

* * *

1997. gada 18. februārī plkst. 15.00 LU Mikrobioloģijas un biotehnoloģijas institūta habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Kronvalda bulvārī 4

GAJINA HRUSTAĻOVA

aizstāvēs disertāciju «Raugu sūnu citoplazmātiskās membrānas funkcionālās izmaiņas, pārējot anabiozes stāvokli» bioloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai.

Recenzenti: Dr. h. biol. M. Rukliša, Dr. biol. I. Muižnieks, Dr. biol. L. Savenkova.

Ar promocijas darbu var iepazīties LU bibliotēkā Kalpaka bulv. 4.

* * *

1997. gada 18. februārī plkst. 15.00 LU Psiholoģijas zinātnes habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēdē (Kronvalda b. 4, 252. aud.) promocijas darbu psiholoģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai par tēmu «Mūzikas estētiskās sapratnes veidošanās izziņas kontekstā» aizstāvēs

MĀRA ZILGALVE.

Recenzenti: Dr. habil. paed., prof. Dz. Meikšāne, Dr. psych., doc. R. Bebre, Dr. psych., doc. I. Krūmiņa.

Ar promocijas darbu var iepazīties LU bibliotēkā un Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā.

Redaktore Zaiga Kipere.
«Zinātnes Vēstnesis».
Laikraksts iznāk kopš 1989. gada.
Reģistrācijas apliecība nr. 75.
Izdevējs: Latvijas Zinātnieku savienība.
«Science Bulletin» Association of Latvian Scientists.

JAUNĀKĀS GRĀMATAS

LATVIJAS AKADĒMISKAJĀ BIBLIOTĒKĀ

01.01.97.

1. Jammer, M. The philosophy of quantum mechanics. — New York, 1974.
2. Bell, J. S. Speakable and unspeakable in quantum mechanics. — Cambridge, 1987.
3. Hill, B. H. The rise of the First Reich. — New York, 1969.
4. Rossi, A. The Russo-German Alliance, August 1939—June 1941. — London, 1950.
5. Bohmer, M. RagTime 3. — Düsseldorf, 1991.
6. Plumb, J. H. Some aspects of eighteenth-century England. — Los Angeles, 1971.
7. Radewa, S. Podreczny slownik polsko-bulgarski. — Warszawa, 1988.
8. Carruth, J. A. S. Medical lasers. — Bristol, 1986.
9. Reumont, A. Die Gräfin von Albany. — Berlin, 1860.
10. Panorama wspolczesnej mysli filmowej. — Krakow, 1992.
11. Macartney, C. A. Independent Eastern Europe. — London, 1962.
12. Peczak, M. Maly slownik subkultur mlodziowych. — Warszawa, 1992.
13. Richardson, R. Literature and film. — London, 1969.
14. Eesti vabadussoda, 1918—1920. — Tallin, 1937.
15. World development report, 1993. — Oxford, 1993.
16. Sisteme de inteligenta artificiala. — Bucuresti, 1991.
17. Frisk, A. Verzeichniss der Rigaer See- und Fluss-Schiffe, 1908. — Riga, 1908.
18. Bodmer, F. The loom of language. — New York, 1944.
19. Strasser, J. Leben ohne Utopie?. — Frankfurt a. M., 1990.
20. Jampolsky, G. G. Love is letting go of fear. — Toronto, 1981.

KONKURSS

LATVIJAS UNIVERSITĀTES MATEMĀTIKAS UN INFORMĀTIKAS INSTITŪTS izsludina konkursu datorzinātnēs uz 2 asistenta vietām pilnā slodzē un 1 asistenta vietu pusslodzē.

Dokumenti iesniedzami Rīgā, Raiņa bulvārī 29, 240. istabā viena mēneša laikā kopš konkursa izsludināšanas dienas.

Tālrunis uzziņām: 7229213.

1997. gada 19. februārī plkst. 14.15 LU Bioloģijas nozares habilitācijas un promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Kronvalda bulv. 4, 5. auditorijā aizstāvēs promocijas darbu bioloģijas doktora grāda iegūšanai

SIGNE TOMSONE

par tēmu «Rhododendron L. ģinfs augu kallusoģenēze un kallusa kultūras īpatnības in vitro».

Recenzenti: Dr. h. biol. O. Romanovska, Dr. h. biol. Ģ. Ieviņš, Dr. biol. M. Vikmane.

Ar promocijas darbu var iepazīties LU bibliotēkā Kalpaka bulv. 4 un Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā.

* * *

1997. gada 19. februārī plkst. 10.00 LZA Fizikālās enerģētikas institūta Mazajā zālē, Rīgā, Aizkraukles ielā 21, notiks habilitācijas un promocijas padomes sēde, kurā habilitācijas darbu habilitētā inženierzinātņu doktora grāda iegūšanai aizstāvēs RTU

Dr. sc. ing. **DANIĒLS TURLAJS**

par tēmu «Siltumapgādes sistēmu galveno elementu darbības efektivitātes paaugstināšanas problēmas».

Recenzenti: Dr. habil. sc. ing., prof. A. Krēsliņš, Dr. habil. sc. ing., prof. P. Šipkovs, Dr. habil. sc. ing., prof. N. Zeltiņš.

* * *

1997. gada 19. februārī plkst. 13.00 LZA Fizikālās enerģētikas institūta Mazajā zālē, Rīgā, Aizkraukles ielā 21, notiks habilitācijas un promocijas padomes sēde, kurā disertāciju inženierzinātņu doktora grāda iegūšanai aizstāvēs Liepūvas Enerģētikas institūta

inž. **MINDAUGS KRAKAUSKS**

par tēmu «Matemātisko metožu attīstīšana un pilnveidošana izsaietīgā elektroenerģijas ūrgus modelēšanā».

Recenzenti: Dr. habil. sc. ing., prof. J. Barkāns, Dr. A. Bačausks (Lietuva), Dr. sc. ing. I. Stūits.

* * *

1997. gada 19. februārī plkst. 15.00 LZA Fizikālās enerģētikas institūta Mazajā zālē, Rīgā, Aizkraukles ielā 21, notiks habilitācijas un promocijas padomes sēde, kurā promocijas darbu inženierzinātņu doktora grāda iegūšanai aizstāvēs FEI

21. Historically planned economies. — Washington, 1993.
22. Militärische und zivile Mentalität. — Berlin, 1991.
23. Basic pharmacology. — London, 1986.
24. DDR-Literatur '89 im Gespräch. — Berlin, 1990.
25. Chard, T. Basic sciences for obstetrics and gynaecology. — Berlin, 1986.
26. Christ, R. Die Zimtinsel. — Berlin, 1990.
27. Kampen, N. G. Geschichte der Niederlande. — Hamburg, 1833.
28. Dahlmann, F. C. Geschichte von Dänemark. — Hamburg, 1840.
29. Documents on Polish-Soviet relations, 1939—1945. — London, 1961.
30. Taschenbuch des öffentlichen Lebens. — Bonn, 1993.
31. Organization theory. — Harmondsworth, 1984.
32. Medicines and risk/benefit decisions. — Lancaster, 1987.
33. Major, W. T. The law of contract. — Plymouth, 1982.
34. Duncan, R. MS-DOS Funktionen. — Braunschweig, 1988.
35. Rudersdorf, K. Afghanistan — eine Sowjetrepublik?. — Reinbek bei Hamburg, 1980.
36. Books and printing. — Cleveland, 1951.
37. Grant, D. J. W. Solubility behavior of organic compounds. — New York, 1990.
38. Kolendic, A. Machtkampf im Kreml. — Bergisch Gladbach, 1983.
39. Loewenthal, H. Der clevere Organiker. — Leipzig, 1993.
40. Language variation in North American English. — New York, 1993.
41. Kaslas, B. J. The Lithuanian strip in Soviet-German secret diplomacy, 1939—1941. — Pittston, 1973.
42. Companion to biochemistry. — London, 1974.
43. Hacker, W. Expertenkonnen. — Göttingen, 1992.
44. Kleiber, D. Burnout. — Göttingen, 1990.

inž. **GAIDIS KLĀVS**

par tēmu «Habilitācijas un optimizācijas modeļu pielietošana Latvijas enerģētikas attīstības analīzei».

Recenzenti: Dr. habil. sc. ing., prof. P. Šipkovs, Dr. habil. sc. ing., prof. J. Barkāns, Dr. sc. ing. J. Pastors.

Ar habilitācijas un promocijas darbiem var iepazīties pie FEI Zinātniskā sekretāra.

* * *

Latvijas Universitātes bioloģijas zinātņu nozares habilitācijas un promocijas padome 1996. gada 27. novembra sēdē piešķir bioloģijas doktora (Dr. biol.) zinātnisko grādu DU Dabaszinātņu fakultātes asistentam **Indriķim Kramam** par promocijas darbu «Ziemeļosā ziņģu izdzīvošanas stratēģijas».

Balsošanas rezultāti: par — 9, pret — nav, atturas — nav.

* * *

Latvijas Universitātes bioloģijas zinātņu nozares habilitācijas un promocijas padome 1996. gada 27. novembra sēdē pielīdzināja **Zandim Spurim** PSRS bioloģijas zinātņu doktora zinātnisko grādu LR habilitētā bioloģijas doktora (Dr. habil. biol.) zinātniskajam grādam par aizstāvēto bioloģijas zinātņu doktora disertāciju «Baltijas maksteņu fauna».

Balsošanas rezultāti: par — 9, pret — nav, atturas — nav.

* * *

Daugavpils Pedagoģiskās universitātes promocijas padome pedagoģijas nozarē mācīšanas metodikas apakšnozarē 1996. gada 19. decembra sēdē piešķir pedagoģijas doktora (Dr. paed.) zinātnisko grādu lauksaimniecības mācīšanas metodikas apakšnozarē **RUTAI AUZĪNAI** par promocijas darbu «Augu aizsardzības mācīšanas metodikas pilnveide lauksaimniecības tehnikumos».

Balsošanas rezultāti: par — 7; pret — nav; nederīgi bijēni — nav.

* * *

Daugavpils Pedagoģiskās universitātes promocijas padome pedagoģijas nozarē mācīšanas metodikas apakšnozarē 1996. gada 19. decembra sēdē piešķir pedagoģijas doktora (Dr. paed.) zinātnisko grādu fizikas mācīšanas metodikas apakšnozarē **ANDAI ZEIDMANEI** par promocijas darbu «Studiju moduļu metode fizikas kursā inženieru fakultāšu studentiem».

Balsošanas rezultāti: par — 8- pret — 1, nederīgi bijēni — nav.

* * *

RTU Inženierzinātņu nozares Mašīnbūves un mašīnzinātņu apakšnozares Aparātu būves tehnoloģijas un metroloģijas specialitātes promocijas padome 1996. gada 23. decembra sēdē piešķir Latvijas inženierzinātņu doktora (Dr. sc. ing.) grādu RTU asistentam **Egonam Studentam** par promocijas darbu «Slīdes berzes virsmu nodiluma aprēķins».

Balsošanas rezultāti: par — 9, pret — nav, nederīgi bijēni — nav.

Redkolēģijas vadītājs akadēmiķis **Evalds Mugurēvičs**.
Redkolēģijā: akadēmiķis **Mārtiņš Beķeris**, akadēmiķis **Juris Ekmanis**, LZA goda loceklis **Jānis Graudonis**, doc. **Elmārs Beķeris**, doc. **Zigrīda Goša**, Oskars **Martinsons**.
Redakcija: Rīgā, Akadēmijas laukumā 1. Tālr. 7212706.

Indekss 77165.
Iespēsts a/s «Preses nams» tipogrāfijā, Rīgā, Balasta dambī 3.
Augstspiede 1 uzsk. iespiedloksne.
Mētiens 1000 eks.
Pasūtījums Nr. 114.